

УДК 378.015.31:78:[37.091.12.011.03-051:78

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ (на прикладі вивчення твору Ю. Грицун «Чотири грані страшної трагедії» для читця та камерного оркестру, присвяченого Дню пам'яті голодомору)

Вергунова В.С., Грицун Ю.М.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

У статті характеризується ціннісне ставлення до дійсності у його філософському та психолого-педагогічному аспектах. Підкреслюється взаємозв'язок емоційного, раціонального й практичного елементів у розвитку здатності до сприймання й оцінки мистецьких явищ. Наголошується, що для музичної підготовки майбутніх учителів музики, при комплексному вивченні музичного мистецтва, обов'язковим є ознайомлення з музикою сьогодення – творчістю українських сучасних композиторів. При виявленні особливостей драматургії твору Ю. Грицун увага приділяється представленому синтезу музики та слова, що підкреслює трагедію голодомору 32- 33-х років, змушує замислитись над темами життя і небуття.

Ключові слова: цінність, ціннісне ставлення, музичне сприймання, оцінка, музичний твір, синтез музики та слова.

Постановка проблеми. Однією із важливих тенденцій реформування системи педагогічної освіти є акцентування уваги на розвитку особистісних якостей фахівців. Йдеться про формування ціннісних пріоритетів молоді, розвиток здатності до співпереживання, милосердя, а також уміння пояснити власну позицію щодо довіклля на основі усвідомлення загальнолюдських орієнтирів, їх втілення та відстоювання у життєдіяльності. У зв'язку з цим особливої значущості набуває проблема формування ціннісного ставлення до дійсності майбутніх учителів музики, які закладають основи духовної культури школярів, впливають на становлення їх світосприйняття й світорозуміння. Важливу роль при цьому відіграє звернення до музичних творів, у яких відображаються історичні події, пов'язані з Україною, зокрема трагічні події в історії українського народу 32-33-х років. Вивчення цих творів сприяє осмисленню й переоцінці ціннісних уявлень та життєвих установок, глибокому розумінню сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування ціннісного ставлення до дійсності зумовлюється розглядом різноманітних способів взаємодії людини та світу. Цей аспект висвітлений у працях філософів (Аристотель, Г. Гегель, Г. Сковорода, В. Джеймс, П. Юркевич та інші). Важливими є дослідження, присвячені особливостям естетичного ставлення до довіклля та мистецтва (І. Зязюн М. Каган, Л. Левчук, В. Личкова, Н. Крилова, В. Кудін, О. Семашко); формуванню ціннісного ставлення до дійсності у процесі художнього пізнання (Л. Столович, І. Шитов). Ґрунтовно категорія «ставлення» розглядається психологами (І. Бех, О. Бодальов, О. Лазурський, Б. Ломов, В. Мясичев та інші). У працях Б. Ананьєва, О. Леонтєва, К. Платонова, В. Рибалки, К. Роджерса, В. Роменця, С. Рубінштейна та інших визначаються зміст й структура ставлення, його зумовленість діяльністю. Педагогічні аспекти торкаються питань формування ціннісного ставлення до навчальної діяльності (О. Вербицька, Дж. Дьюї, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Якиманська та інші); до професійної діяльності (В. Сериков).

Частково проблема формування ціннісного ставлення до дійсності розглядається у працях,

присвячених формуванню ціннісних пріоритетів молоді у сфері музичного мистецтва (В. Дряпика, І. Куликова, І. Климук, І. Орлова, Н. Свещинська та інші); музичному сприйманню (Б. Асаф'єв, Є. Назайкінський, В. Рева, О. Ростовський, О. Рудницька та інші); фаховій підготовці вчителів музики (Е. Абдулін, Л. Арчажнікова, А. Козир, В. Крицький, Г. Ніколаї, О. Отич, В. Орлов, Г. Падалка, Л. Паньків, В. Ревенчук, В. Шульгіна, О. Щербініна та інші).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, означена проблема поки що не знайшла належного наукового висвітлення. У практичній сфері спостерігається недостатня орієнтація у підготовці фахівців на формування саме означеної якості, зокрема, у процесі залучення студентів до музичних творів українських сучасних композиторів.

Мета статті – розглянути основні ознаки ціннісного ставлення до дійсності та охарактеризувати його формування у майбутніх учителів музики на прикладі вивчення твору Ю. Грицун «Чотири грані страшної трагедії» для читця та камерного оркестру, присвяченого Дню пам'яті голодомору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці відзначають, що ставлення є важливою ознакою особистості, яка допомагає розкриттю та встановленню смислового зв'язку зі світом. «Особистістю у специфічному розумінні цього слова є людина, в якій свої позиції, своє яскраво виражене свідоме ставлення до життя, світогляд, до якого вона прийшла шляхом великої свідомої роботи», – наголошував С. Рубінштейн [9, с. 241].

Ставлення до дійсності конкретної людини є унікальним явищем, оскільки воно – безпосередній продукт її психіки. Враховуючи різноманітні підходи, у науковій літературі під ставленням розуміється: ознака особистості (С. Рубінштейн) [9]; свідомий, вибірковий зв'язок з явищами дійсності; суб'єктивна позиція щодо оточення (В. Мясичев) [5]; зворотний суб'єктивний зв'язок зі світом (К. Платонов) [8].

Важливими ознаками ставлення є його емоційність, що надає явищам дійсності суб'єктивного смислу і цінності; базування на особному акті, оскільки не можна ставитись до чогось, не оцінюючи одночасно предмет ставлення і сам процес

ставлення; практична спрямованість, що визначає вибір стратегій поведінки особистості стосовно значущих об'єктів. Специфіка ціннісного ставлення визначається поняттям «цінність», яке визначають як все, що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим (І. Бех) [1, с. 7].

Формування ціннісного ставлення здійснюється шляхом залучення особистості до мистецтва, зокрема, у процесі художнього сприймання. Вирішальну роль при цьому відіграють емоційні реакції. «Те, що мистецтво неможливо ні створити, ні «спожити», ні сприйняти позаемоційно, позаособистісно, робить його незамінним у формуванні нашого особистісного ставлення до світу», – наголошував М. Каган: [4, с. 86].

Звернення до творів мистецтва є особливо значущим у підготовці майбутніх учителів музики, де розвиток ціннісної свідомості і ціннісного світовідношення, формування духовного потенціалу особистості має особливе значення. Цю думку підтверджувала Г. Падалка: «Стратегія розвитку мистецької освіти, внесення інноваційних перетворень до її змісту і технологій має ґрунтуватися на ціннісному збагаченні учнів» [7, с. 34].

Розглянемо формування ціннісного ставлення до дійсності студентів у процесі ознайомлення з твором, присвяченого історичним подіям на Україні. Це сприяє становленню ціннісних орієнтирів молоді, виховує їхні моральні якості, ціннісне ставлення до історії, сьогодення. Для прикладу ми обрали твір Ю. Грицун, приурочений Дню пам'яті голодомору «Чотири грані страшної трагедії» для камерного оркестру та читця на слова харківського поета Сергія Невальонного.

Грицун Юлія – сучасний український композитор, творча натура якої проявляється у різноманітності музичних напрямків, в широті творчих пошуків. Доробок композиторки охоплює багато музичних жанрів, серед яких музично-драматичні, камерно-інструментальні, твори для симфонічного та камерного оркестрів, вокальні, хорові, музика до театральних вистав (в доробку композитора більше сорока вистав, які ідуть в багатьох містах України, Росії, Білорусі). Творам Юлії Грицун властива яскрава театральність музичних образів, дієвість, що визначає інтерес композиторки до музично-драматичних жанрів (різновидом якого є музика до театральних вистав). У цьому ряду значне місце займають програмні твори, серед яких «Елегія» для симфонічного оркестру, кантата «Благослови, Боже», «Весільний обряд» для мецо-сопрано, читця та оркестру, «Пасторальні награвання» для гобоя, кларнету та фортепіано та інші [3, с. 490].

Під час ознайомлення із запропонованим твором важливе значення має проведення підготовчої роботи, бесіди зі студентами, у ході якої пропонується розгляд трагічних подій на Україні у 1932-1933-х роках. При цьому слід підкреслити власне ставлення викладача до цих подій, врахувати емоційність викладу матеріалу, підбір важливих фактів.

Глибшому усвідомленню, осмисленню основної ідеї музичного твору, його внутрішньої суті сприятимуть знання музичної драматургії, загальної композиції, характеристики провідних тем, принципів розвитку мелодійного матеріалу. Наведемо основні елементи, які допоможуть цілісному сприйняттю художнього образу. Так,

твір – це чотиричастинний цикл, складається із чотирьох старовинних танців, які беруть витоки з середньовіччя: I частина – «Чакона», II частина – «Пасакалія», III частина – «Павана», IV частина – «Гальярда» [2]. Усі частини об'єднані логікою драматургічного розвитку від атмосфери трагізму («Чакона», «Пасакалія») через плач («Павана») до атмосфери скорботи («Гальярда»). «Чакона» і «Пасакалія» написані у формі поліфонічних варіацій, теми, постійно трансформуючись, невпинно ведуть вперед. У «Павані» час раптово зупиняється і не чути нічого крім биття серця (ритмічне *ostinato* акомпанементу) і плачу (тема у перших скрипок). Написана «Павана» у тричастинній формі з розгорнутим вступом, який вводить у атмосферу жаху, в якому опинилося людство. Головна тема проходить в експозиції у перших скрипок, але після драматичного розвитку у середній частині в репризі тему грає лише скрипка *solo*. Проводиться асоціація з плачем одинокої, виснаженої душі на фоні поступово згасаючого пульсуючого акомпанементу у струнних інструментів. Закінчується твір останньою нотою у скрипки, яка згасає у повній тиші. «Гальярда» грає роль фіналу, написана у тричастинній формі, має поліфонічний розвиток тематичного матеріалу. Хоча твір має трагедійний характер, у музиці завдяки швидкому темпу (*Vivo*), ритмічному пунктиру у темі, мажорним оборотам у гармонії проступає віра у майбутнє, а майбутнє – це пам'ять.

Усі частини написані у мінорі, який пронизує все звукове полотно твору. У мелодичній лінії присутні як мелодії короткого, так і широкого дихання. Залежно від емоційної атмосфери і характеру кожної частини вони охоплюють горизонталь як в мелодичних фразах, так і в ритмічному *ostinato*. Особливе тематичне навантаження у музичній мові несуть різні типи руху, побудовані на секундових інтонаціях «подиху», «плачу», «скарги».

Вирішальну роль у формуванні ціннісного ставлення до дійсності під час прослуховування твору відіграє багата емоційна палітра твору. Оцінка відтворюваних подій, з урахуванням орієнтації на загальнолюдські цінності, сприяє усвідомленню особистісного смислу явищ дійсності, активізації емоційних та раціональних елементів у музичному сприйманні, пробуджує відчуття внутрішньої причетності до світу художніх цінностей. Завдяки поєднанню двох потужних видів мистецтва створюється ефект перенесення у ситуацію, де розгортаються події. Це зумовлено особливістю запропонованого твору: оригінальним синтезом музики і слова, що є яскравим драматургічним ефектом, який наділений сюжетно-смісловим навантаженням. Як музика, так і слово в однаковій мірі виступають засобом конкретизації, розшифровуючи зазначені у музично-драматичному творі складові. Причому осмислення одночасно представлено у кількох площинах: особистісно-суб'єктивній і загальнолюдській, об'єктивній.

Вірші читаються як на тлі оркестрового звучання, так і без його участі для створення ідейно-сміслового акценту та у виразних цілях. Кожну музичну частину попереджує вірш, емоційно і образно підготовлюючи слухача до сюжету, який після слів читця перевтілюється в музику. Чотири вірші відтворюють повною мірою увесь жах 1932-1933-х ро-

ків, який пережив український народ [6].

Перший вірш – «1933» читається на музиці «Чакони», передає відчуття страшної мертвої тиші:

Мазанка. Вибиті вікна
В білий уп'ялися світ.
Навстіж роззявлена хвіртка...
Чийсь припорошений слід...
...Тиша під стріхами свище,
Плаче в пічних димарях.
Селище, ні – кладовище...
Крук... – пророкуючий птах¹...

Вірш «Голод 33» виконується перед «Пасакалією», передає безсилість людей перед дійсністю:

Грудень. Вирують люті жнива...
Холодно. В піч підкинуть дрова
Сили немає. Голісіньке дно...
Молот і серп вимітають зерно...
...Мертва долина - доля така?
Ніч. Хуртовина злиться, ляка...
Колос незгаслий впаятий в лід,
Нивка, мов злодій, закована в дріт.
Хто ж відповідь за голод і смерть?
Гордість народу вибили вщерть.
Вуса усміхнені... – кат зі стіни –
Сонця товариш і брат сатани.

Вірш «Робота» починає звучати у мертвій тиші перед «Паванною», музика підхоплює читця на п'ятому куплеті і після першої кульмінації далі звучить вже сама. По емоційному напруженню вірша відчувається беззахисність народу, несправедливість, яка потурає всюдозволеності:

Суне дорогою фіра –
Божих життів суд і міра.
Грюка чекіст у ворота:
«Мертвих витягуй, голого!»
Вдерлися троє до хати –
Ситі усміхнені гади.
Їм гарантовано – з тіла –
Хліба буханка, шмат мила...
...Хоч би сльоза, хоч би хрестик –
Пекло Вкраїноньку пестить.
Котиться сталінська фіра,
Давить, каліче – без міри.

Останній вірш «Поле долі» читається перед «Гальярдою», представляє собою резюме твору, ставить

крапку в страшній розповіді: на все воля Господа.

...Іду один – навколо дики, мертве поле.
Жбурляє вітруган в обличчя крихти долі...
Сльозами ллеться доля, тоне на щоках.
Душа тріпоче, наче в клітці хворий птах...
...Крізь обрій – біле поле в небо поринає...
Полям йду, чи вже по небу – Бог лиш тебе знає!
Несу на вогники надії – ПАМ'ЯТІ горінь... –
Несу в майбутній день. Помилуй Боже нас! Амінь.

Поглиблення вражень від прослуханого твору необхідно здійснити шляхом обговорення його зі студентами. Обмін думками сприятиме кращому розумінню власних емоційних реакцій, відкриттю певних ціннісних аспектів «для себе». Важливе значення матимуть роздуми над тим, чим цей твір відрізняється від інших музичних творів з подібним емоційним зерном. Можна також запропонувати за допомогою чуттєвих та миліневих уявлень перетілитися у композитора або героя твору (відчути його переживання зсередини) та охарактеризувати своє художнє бачення зображених подій.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, ціннісне ставлення до дійсності характеризує власну позицію особистості щодо оточення. Його основною ознакою є взаємозв'язок емоційних, раціональних та практичних складових, на основі яких здійснюється оцінка різноманітних явищ та подій у відповідності до наявних критеріїв й уявлень про цінність. Формування означеної якості у майбутніх учителів музики здійснюється шляхом їх залучення у процесі фахової підготовки до творів музичного мистецтва, зокрема, під час вивчення творів сучасних українських композиторів. При ознайомленні з твором Ю. Грицун «Чотири грані страшної трагедії» (пам'яті жертвам Голодомору 32-33-х років), слід враховувати складові елементи, що ефективно впливатимуть на становлення ціннісної свідомості студентів: особлива драматургія твору, глибоке та органічне взаємопроникнення музики і слова, проникливий мелодизм, яскрава театральність. Подальші напрямки дослідження стосуються визначення методичних аспектів формування ціннісного ставлення до дійсності студентів, використання аксіологічного підходу під час вивчення музично-освітніх дисциплін.

¹Всі вірші у статті друкуються у скороченні.

Список літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : в 2-х кн. – Кн. 1. [Текст] / І. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Грицун Ю. Чотири грані страшної трагедії (пам'яті жертвам Голодомору 32-33-х років) [Рукопис] : для камерного оркестру та читця / Ю. Грицун. – Партитура. – Харків : [б. в.], 2012. – 51 с.
3. Грицун Ю. М. / А. Муха, Н. Семененко // Енциклопедія Сучасної України / голов. ред. кол.: Дзюба І. М. [та ін.]. – К. : Ін-т енцикл. дослідж. Нац. акад. наук України, – К., 2006. – Т. 6. – С. 490.
4. Каган М. С. Человеческая деятельность: опыт системного анализа [Текст] / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
5. Мясичев В. Н. Понятие личности в аспектах нормы и патологии / В. Н. Мясичев // Психология личности в трудах зарубежных авторов. – СПб : Питер, 2000. – С. 34-41.
6. Невальонний С. Чотири грані страшної трагедії (пам'яті жертвам Голодомору 32-33-х років) : рукопис / Невальонний С. – Харків, 2012. – 4 стор.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва [Текст] (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
8. Платонов К. К. Система психологии и теории отражения / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1982. – 310 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – Т.2. – / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 328 с.

Вергунова В.С., Грицун Ю.Н.

Национальный университет «Черниговский коллегийум» имени Т.Г. Шевченко

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ (на примере изучения произведения Ю. Грицун «Четыре грани страшной трагедии» для чтеца и камерного оркестра, посвященного Дню памяти голодомора)

Аннотация

В статье характеризуется ценностное отношение к действительности в его философском и психолого-педагогическом аспектах. Подчеркивается взаимосвязь эмоционального, рационального и практического элементов в развитии способности к восприятию и оценке художественных явлений. Отмечается, что для музыкальной подготовки будущих учителей музыки, при комплексном изучении музыкального искусства обязательным является ознакомление с музыкой сегодняшнего дня – творчеством современных украинских композиторов. При выявлении особенностей драматургии произведения Ю. Грицун внимание уделяется представленному синтезу музыки и слова, что подчеркивает трагедию голодомора 32-33-х годов, заставляет задуматься над темами жизни и небытия.

Ключевые слова: ценность, ценностное отношение, музыкальное восприятие, оценка, музыкальное произведение, синтез музыки и слова.

Vergunova V.S., Hrytsun Yu.M.

T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”

OF THE FUTURE MUSIC TEACHERS IN THE PROFESSIONAL TRAINING (on the example of perceiving the work of Yu. Gritsun “Four Vergers of a Terrible Tragedy” for a reader and chamber orchestra dedicated to the Forced Famine Memorial Day)

Summary

The article describes a value attitude to reality in its philosophical and psychological and pedagogical aspects. The relationship of emotional, rational and practical elements in the development of the ability to perceive and assess artistic phenomena is emphasized. It is stressed that for the musical training of future music teachers, with the comprehensive study of musical art, it is obligatory to get acquainted with the music of the present, works of Ukrainian contemporary composers. When revealing the features of the dramatic composition of Yu. Gritsun, the attention is paid to the synthesis of music presented and the words emphasizing the tragedy of the forced famine in 32nd-33rd years, makes us think over the themes of life and non-existence.

Keywords: value, value attitude, musical perception, estimation, musical composition, synthesis of music and words.